

A Rákóczi-szabadságharc és Eger

Jelige: clapton

TARTALOM

I./ Bevezetés – Módszertani kérdések	2
II./ Történeti alapvetés - Eger város viszonyai (1687-1704).....	4
III./ A szabadságharc kirobbanása és a kuruc megszállás.....	13
IV./ A kuruc fennhatóság évei Egerben (1705-1710).....	14
V./ Eger az uralkodó hűségén – A szabadságharc bukása	23
VI./ Összegzés – A továbblépés lehetséges irányai	27
Felhasznált irodalom	29

I./ Bevezetés – Módszertani kérdések

A II. Rákóczi Ferenc neve által fémjelzett szabadságharcot a kora újkori magyar történelem függetlenségi küzdelmeinek egyik legjelentősebb momentumaként értelmezhetjük. A konfliktust nem csupán a korabeli viszonyokra gyakorolt kiemelkedő politikai, gazdasági, társadalmi, valamint kulturális hatásai teszik oly hangsúlyossá, hanem a magyar történetírásban elfoglalt helyzete is. Igaz ez nem csupán a politika-, a gazdaság- vagy épp a társadalomtörténet-írás tekintetében, hanem a várostörténeti irodalom aspektusában is. Dolgozatom elsősorban a szabadságharc Eger városával kapcsolatos vonatkozásait hivatott bemutatni, azonban mint azt majd látni fogjuk, a kérdéskör rendkívül szerteágazó mivolta eleve szélesebb vizsgálatokat igényelt mind a források, mind pedig a középpontba állított korszak időbeli keretei szempontjából.

Utóbbi megállapításom egyben témaválasztásom magyarázataként is szolgálhat, hiszen a török ellen folytatott visszafoglaló háborúban újra a magyar korona fennhatósága alá kerülő város újjáépülésének, majd a felkelők kezére jutván funkciója alapvető megváltozásának, s az ezzel járó háborús megpróbáltatások – különösen a rendelkezésünkre álló források tükrében – bemutatása ígéretes, ám annál összetettebb vállalkozásnak bizonyult. Dolgozatom ebből következően mint egy önálló kutatási „projekt” első állomása értelmezendő, amelynek legfontosabb célja az eseménytörténeti szempontok hazai várostörténeti monográfiákban – értve ezalatt az Egerre vonatkozó történeti munkákat is – túlnyomórészt tetten érhető dominanciájának meghaladása. A kronológiai rend következetes megtartására irányuló törekvéseim csak mint a munkámban foglalt megállapítások kohéziójának megteremtését szolgáló eszközök értelmezendőek.

Többek közt a kérdéskörök határai mentén kijelölhetőek munkám nagyobb egységei, így a visszafoglalást követő időszak viszonyainak vizsgálata, amelyben Eger újbóli benépesülésének részletesebb elemzése, továbbá a megyeszékhely jogi helyzetével kapcsolatos ellentmondások és változások állnak a középpontban, a szabadságharc kitörése és a kuruc fennhatóság éve, ahol Eger tényleges szerepének vizsgálatára, illetve a történeti irodalom hiányosságaira helyezem a hangsúlyt, s ehhez némileg kapcsolódva a záró fejezetben a szabadságharc és a vármegyei kuruc mozgalom bukásának főbb csomópontjairól teszek említést, majd összegezve a

dolgozatban foglaltakat a körülhatárolható problémakörök ismeretében kijelölöm azokat a kutatási irányokat, melyek mentén továbbhaladva a jelenleginél is komplexebb történeti képet alkothatunk a vizsgált kérdésről.

Kutatásaim bázisát egyrészt a Heves Megyei Levéltár anyagában fellelhető városi, vármegyei, valamint egyházi iratok, másrészt a történeti irodalom által már publikált eredmények adják. Utóbbiak tekintetében a Kovács Béla korábbi levéltárigazgató által megszerkesztett összesített adatbázist forgattam nagy haszonnal, amely a levéltári források elemzése terén is sok szempontból iránymutatónak bizonyult. Az eddig megjelent szakirodalmat igyekeztem minél szélesebb körűen megismerni, eredményeit a lehetőségekhez mérten ellenőrizni, illetve ahol a dolgozat „gondolati íve” megkövetelte, historiográfiai elvek szerint rendezni azokat.

II./ Történeti alapvetés – Eger város viszonyai (1687-1704)

A török által 1596-ban elfoglalt Eger mintegy kilenc évtizeden keresztül szolgált a hódítók terjeszkedésének egyik legjelentősebb bástyájaként. Akár a városfejlődés, akár a népesedés szempontjából szemléljük, ez a 90 év a megyeszékhely életében rendkívüli változásokat eredményezett. Közülük a legfontosabb az itt élő népesség teljes kicserélődése, amelynek háttérében az oszmán lakosság beáramlása és dominanciája, ezzel párhuzamosan pedig a korábbi magyar lakosság radikális megfogyatkozása állt. Utóbbi nem csupán az eredeti városlakók elvándorlásában gyökerezett, hanem a falakon belül maradt magyarság rájasorba süllyedésében, majd sok esetben eltörökösödésében. Az oszmán megszállást követően az ide érkező nagyszámú katonáskodó népesség előkelőbb tagjainak szolgálatában megtalálhatjuk tehát a 16. század végi magyar ajkú népesség maradványait.¹ A korszak egyetlen pozitívumának az előbbiek ismeretében egyedül a városfalon belüli területek dinamikus beépülése nevezhető, aminek köszönhetően megháromszorozódott a városban található házak száma, így az 1680-as évekre mintegy 810 házzal számolhatunk.²

Egert Munkács, Lippa és Belgrád várához hasonlóan, a törökök 1683-as Bécs elleni hadjárata nyomán kirobbant visszafoglaló háború második szakaszában (1686/89)³ helyezik vissza a Szent Liga csapatai a magyar korona fennhatósága alá. A török uralom alóli felszabadulás szerződéses kereteit a Giovanni Battista Doria alezredes és Rusztem beglerbég által megkötött egyezmény 1687. december 7-i I. Lipót általi szentesítése, valamint a december 14-én létrejött *Caraffa-Rusztem-szerződés* biztosították, melyek értelmében Eger városa az oszmán hadak által december 17-i határidővel kiűrtetett.⁴ A későbbiekben csupán az az 51 török család maradt a városban, akik ingatlanjaikat, szőlőiket megtartva felvették a kereszténységet, s akikre a korabeli források az *újkeresztény* (v. *neochristianus*)

¹ Erre az időszakra vonatkozóan kevés írásos anyag áll rendelkezésünkre. Ezek közül Evlia Cselebi 1664/66-os közléseit, valamint a város császáriak általi visszafoglalását követően keletkező írásbeli dokumentumokat említhetjük. Ld. *Soós*, 1972: 21–23.

² Uo.

³ *Pálffy*, 2010: 470.

⁴ *Sugár*, 1991: 166–173.

megnevezést használták.⁵ A visszafoglalt megyeszékhely azonban az elkövetkező időszakban megtapasztalhatta a császári kormányzat hátrányos intézkedéseit, melyek egyéb iránt a visszaszerzett területek mindegyikén érvényesültek. Arról van szó ugyanis, hogy a birodalmi vezetés az új szerzemények felett a fegyverjog (*ius armorum*) érvényesítésével kívánt rendelkezni: az itt megtalálható földbirtokok régi tulajdonosainak birtokjogukat az 1688 decemberében életre hívott és az Udvari Kamara részeként működő Újszerzeményi Bizottság (*Neoaquistica Commissio*) előtt kellett írásos bizonyítékkal alátámasztaniuk, s ezekért a területekért fegyverválságot fizetniük.⁶ Miközben tehát a kormányzat a budai kamarai adminisztráción keresztül saját anyagi problémáit igyekezett etikusnak korántsem nevezhető módon orvosolni, az új szerzeményű területek benépesítése csupán lassú ütemben haladt.

Noha a történeti irodalom e lassú ütemű népességnövekedés okainak bizonyos részleteire több helyütt utalásokat tesz, az egyébként valóban komplex probléma összetevőiből egyik összefoglaló sem kísérelt meg egységes képet alkotni, s a részkérdések egymás közötti viszonyát tisztázni. Mindez azonban különösen fontos lenne, hiszen e vizsgálatok konkrét eredményeinek hiányában pontosan azt a viszonyítási, vagy másképpen: kiindulási alapot nélkülöznénk, amely mellé elméleti síkon „odaállítva” a szabadságharcot követően fennálló, számszerűsítható adatokkal alátámasztott viszonyokat, árnyaltabb megállapításokat tehetnénk a függetlenségi küzdelem Eger városra gyakorolt hatásait illetően. A megyeszékhely benépesülését alakító tényezőket jellegük szerint csoportosítva megállapíthatjuk azokat a *jogi, adó- és bővebben gazdaságpolitikai, illetve vallási kérdéseket*, melyek köré csoportosítva a már meglévő, és a különböző újonnan feltárt ismeretanyagot, pontos képet kaphatunk Eger város helyzetéről a szabadságharcot megelőzően.

Amint azt már említettem, Eger város 1687. december 17-én véglegesen visszakерült a magyar korona fennhatósága alá. Kétségtelen, hogy a város úgy gazdasági életében, mint társadalmi viszonyaiban 1596-hoz hasonlóan jelen esetben is kirívó változások következnek be, ám míg Eger török kézre kerülése, s ebből kifolyólag a török közigazgatási rendszer bevezetése csupán módosította – még ha hangsúlyosan is – a *regionális gazdasági rendszer* körülményeit, amelyben a

⁵ HML EÉGl. XII-3/a/58. Liber 58.

⁶ Nem volt ez alól kivétel Telekessy István püspök-főispán sem, aki tisztségéhez tartozó, korábban csupán bérbe vett javakért 12 ezer Ft-ot volt köteles a Neoaquistica számára lefizetni. Ld. *Szederkényi*, 1893: 78.

centrumszerepet a megyeszékhely töltötte be, addig a magyar korona fennhatósága alá történő visszakerülés ideiglenesen ezen gazdasági viszonyrendszer szinte teljes megszűnését hozta magával. Azzal, hogy a környékbeli falvakat, melyek Eger élelmiszerellátására elsősorban hivatottak voltak, a császári hadsereg a török élelmiszerellátását meggátolandó elpusztította, pontosan az a terület szenvedett jelentős veszteségeket, amely Eger piackörzetének legfontosabb szegmensét adta.⁷ A város élelmiszerellátásának előbb felsorolt okokra visszavezethető megnehezülését tekinthetjük a lassú betelepülés egyik, ám korántsem legjelentősebb eredőjének, hiszen mint Bertha József kimutatta, a környékbeli falvak irányából érkező gabona- és élelmiszerfélék a 18. század elején már zavartalanul és megfelelő mennyiségben érkeztek a város piacára.⁸ Így tehát e népesedésgátló tényező viszonylag rövid távon, főleg az 1687-et követő szűk egy évtizedben fejt ki hatásait, s ezt az 1690-es évek vármegyei adóösszeírásai is egyértelműen bizonyítják.

Az Egerbe irányuló népességmozgás az előbbieken említett gátló tényező hatásainak halványulásával párhuzamosan egyre inkább emelkedő tendenciát mutatott. Úgy ennek, mint e növekedés lelassulásának az 1690-es évek közepén rendkívül szerteágazó okai voltak. Mint arra már utaltam, Eger város 1688-tól kezdődően 7 évre kikerült a magyar kormányzések hatásköre alól, s a budai kamarai adminisztráció hatáskörébe került. Mindez maga után vonta, hogy az egri püspök mint földesúr joghatósága a város fölött megszűnt, így a megyeszékhely lakosai előtt – nem tudván, hogy eme jogi állapot korántsem végleges – megnyílt a lehetőség egy, az adózás szempontjából kedvezőbb helyzet kivívására, melyhez egy királyi rangemelés jelenthette az utat. Az egri lakosok ennek megfelelően *Fischer Mihály* kamarai adminisztrátorhoz, a császári udvar által a visszafoglalt város élére kinevezett előljáráshoz fordultak, aki kérésüket I. Lipóthoz 1688. július 20-i felterjesztésében továbbította, hogy aztán a király még ez év augusztus 3-án beleegyezését adja Eger *szabad királyi városi rangra emeléséhez*.⁹ Noha a rangemelés jogilag korántsem volt

⁷ Eger piackörzetének 18. századi viszonyait Bertha József vizsgálta. Ld. *Bertha*, 2001.

E piackörzetnek természetesen kiemelkedő fontosságú részét képezte Heves és Külső-Szolnok vármegye is, amelynek elnéptelenedését jelzi, hogy a Caraffa tábornok parancsára 1689. március 13-án kivetett hadiadót csupán a megye azon 37 településétől lehetett beszedni, amelyek a magasabban fekvő területeken helyezkedtek el. Az adatokat idéző, ám azok forrását meg nem jelölő Szederkényi ehelyütt a megye Tisza-melléki falvainak közel teljes pusztulásáról beszél. Ld. *Szederkényi*, 1893: 31.

⁸ *Bertha*, 2001: 11–13.

⁹ Kovács Béla szerint a szabad királyi városi cím megszerzésére vonatkozó törekvések mögött nem csupán az egri lakosság, hanem a kamara érdekei is meghúzódtak, míg Szederkényi Nándor magától

szabályosnak nevezhető, a város egészen 1695-ig élt az újonnan megszerzett státuszhoz tartozó jogaival, s a különböző kormányzések mindezt teljesen magától értetődőnek találták.

E 7 esztendőt magában foglaló időszakban Eger mindinkább megpróbálta függetleníteni magát a vármegye befolyása, s a megyei adóterhek megfizetése alól, így az odaérkezők számára meglehetősen sok előnyt tartogatott a letelepedés. Mindez a lakosságszám dinamikus emelkedésén is meglátszott. A korábbi történeti munkák szerzői közül Breznay Imre 1690-ben kb. 2000 főre, 1700-ban pedig 5000 főre teszi a város össznépségét, míg utóbbi esztendővel kapcsolatban Szederkényi Nándor 6000 főről beszél.¹⁰ Bár a rendelkezésünkre álló levéltári forrásanyag rendkívül heterogén, s a népességszám változásai nehezen követhetőek, a tendenciák irányait megállapíthatjuk. Eszerint Eger esetében egészen az 1690-es évek közepéig, köszönhetően nagyrészt a szabad királyi városi cím biztosította előnyöknek, emelkedő lakosságszámról beszélhetünk, azonban a város jogállásában bekövetkező változás egyértelmű törést hoz.

Noha Eger 1688. augusztus 3-án formálisan szabad királyi várossá emeltetett, a város új rangja azonban meglehetősen ingatag lábon állott, s amint arra számítani lehetett, Eger város megváltozott státuszát több helyről is támadás érte. Egyfelől az *egyház*, másfelől a *vármegyék* lesznek azok a tényezők, melyeknek köszönhetően Eger lakossága csupán 7 évig tudja élvezni a szabad királyi városi cím jelentette előnyöket. Az említett felek számára a jogalap adott volt, hiszen egyrészt az *1687. évi 17. tc.* értelmében csupán azon városok rangemelése érvényes, melyeket az országgyűlés is elfogad, másrészt további kétségek is felmerültek Eger státuszával kapcsolatban, hiszen – ahogy arra Nemes Lajos is rámutat¹¹ – a rangemelést a magyar rendi jogfelfogás szempontjából idegen kormányzések hajtották végre.

Az egri káptalan szembefordulása az uralkodói döntéssel már a rangemelés 1688. szeptember 3-i kihirdetésénél egyértelművé vált: ekkor Miklóssi Péter egri őrkanonok adott hangot tiltakozásának,¹² komolyabb jogi lépés azonban egyelőre nem történt, mivel a város ekkor még nem sértett konkrét egyházi érdekeket. A keresztény lakosok beáramlása és letelepedése Egerben ugyanis az udvar, és vele szoros

értetődő folyamatként írta le, hogy a kamara az új szerzeményként birtokába jutott város igazgatásában a szabad királyi városokra vonatkozó gyakorlatot követte. Ld. Kovács, 2006: 13–14., ill. Szederkényi, 1893: 17–18.

¹⁰ Breznay, 1933: 57–58., 79.

¹¹ Nemes, 2001: 7–8.

¹² HML Egri Káptalan Mlt. Nagypréposti I. ir. XII-2/b/15. N. 3. Div. 1. Fasc. 2. fr. 7.

egyetértésben az egyház azon törekvéseivel is összhangban állt, amely a városokban a katolikus vallású népség többségének és irányító szerepének biztosítására irányult.

A változás 1693 elején következett be azzal, hogy Eger ezüstpecsétet csináltatott „*sigillum liberae ac regiae civitatis Agriensis*” felirattal, s ezt a káptalani iratok tanúsága szerint mint státuszából eredő eszközt használni is kezdte.¹³ A korábban csupán verbális megnyilvánulásaiban ellenséges egyházat ezzel az önkényes döntéssel határozott ellenlépések megtételére sarkallta. Fenessy György egri püspök ez év júniusában panaszt emelt a Magyar Királyi Udvari Kancelláriánál, s az 1687. évi 17. törvénycikkre, valamint a püspökség korábbi privilégiumaira hivatkozva követelte Eger szabad királyi városi címének megsemmisítését. Az 1694 nyarán kiküldött bizottság előtt a szükséges iratokat bemutatva igazolást nyert, hogy a város rangemelése nem a törvényi szabályozásoknak megfelelően történt,¹⁴ így a király a püspökség és a káptalan mint *kettős földesurak* kérésére már 1694. július 14-én rendelkezett Eger privilégiumának megszüntetéséről, s a püspöki joghatóság visszaállításáról. A királyi parancs amellet, hogy feltüntette a város és a püspökség viszonyát érintő haszonvételeket, melyekben a két félnek köteleességében állt megegyezni, részletezte az adó és mindennemű teher viselésétől mentes egri épületeket, továbbá rögzítette azon lakosok tulajdonjogát, akik a kamarai adminisztráción keresztül vásároltak telket vagy házat Egerben, illetve a város határában.¹⁵

A haszonvételek ügyének király által előírt rendezése az 1695. január 4-i ún. *Fenessy-egyezményben*¹⁶ öltött szerződéses formát, s e rendezés – kisebb módosításokkal – az elkövetkező másfél évszázadra meghatározta Eger jogi helyzetét. Maga az egyezmény lényegében a szabad királyi városi cím elvesztését, valamint ezzel párhuzamosan a *püspöki városok sorába történő átsorolást* jelentette a megyeszékhely számára, így ettől kezdve ismét helyreállt a püspök és a káptalan joghatósága, tehát a kettős földesuraság intézménye a város fölött. A szerződés rendelkezett a püspökség alá tartozó területek pontos meghatározásáról, az adómentes épületekről, a püspöknek fizetendő adókról, illetőleg a városban fontos bevételt jelentő bormérés részleteiről. A gazdasági jellegű intézkedéseken túlmenően

¹³ HML Egri Káptalan Mlt. Nagyréposti I. ir. XII-2/b/15. N. 3. Div. 1. Fasc. 2. fr. 11.

¹⁴ HML Eger város úrbéri és felszabadulási pere V-5/1.

¹⁵ HML Egri Káptalan Mlt. Nagyréposti III. ir. XII-2/d/44. 81. – Teljes szövege átiratban megtalálható: Nemes, 2001.

¹⁶ HML Eger város ir. V-1/d/2. 13. sz. *Hiteles másolatai*: HML EÉGlt. XII-3/a/7., HML Egri Káptalan Mlt. Nagyréposti III. ir. XII-2/d/44. 81.

egyértelműen a katolikus egyház vallási érdekei tükröződnek az eretnekek és a zsidók városon belüli letelepedését megakadályozó szabályozásokban. A megállapodás 600 forintban rögzítette a város census és úrbér címén, évi két részletben fizetendő adóját, továbbá részletes említést tett a lakosság robotkötelezettségeiről.¹⁷ Ez utóbbi azonban általános elégedetlenséget szült a népesség körében, így a szerződéskötést követően bő egy hónappal, február 16-án sor került a szerződés kiegészítésére, melynek következtében a megyeszékhely lakosainak a rendes adóterhek megfizetésén felül 200 forintnyi taxa fejében módjukban állt robotterheiket megváltani.¹⁸ Ugyanezen a napon a város képviselői rendezték viszonyukat a káptalannal is, melynek során biztosították a káptalan által a török uralom előtt bírt épületek tulajdonjogát az egyházi intézmény számára, rögzítették a város adófizetési kötelezettségét, továbbá meghatározták, hogy a vásárjövendelmek egyharmada a káptalant illeti.¹⁹ Érdekesnek mondható ugyanakkor, hogy bár a szerződésben a felek nagy hangsúlyt fektetnek a vásárokkal összefüggő kérdésekre, a vásártartási napokat a városi tanács majd csak az 1705. december 11-én kelt szabályrendeletében határozza meg: eszerint az elkövetkezőkben hetivásárok (azaz piacok) tartására a hétfői és a pénteki napok jelöltettek ki.²⁰

Az előbb leírtak alapján immár jól követhetőek az egyház rangemelésre irányuló támadásainak hátterében meghúzódó, elsősorban *helyi gazdasági érdekeken nyugvó mozgatórugói*. Mint korábban már említettem, az egyház mellett Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék, továbbá Borsod vármegye is szemben állt Eger város újonnan nyert privilégiumaival. Ennek hátterében ugyancsak gazdasági tényezők álltak, mivel a kiváltság átmeneti birtokában a város mindinkább igyekezett kivonni magát a megyei adóterhekből rá eső rész megfizetése alól, s ez természetesen önmagában is eredményezett Eger képviselősége és a megyei irányítás között. A helyzetet bonyolította, hogy a megyeszékhely egy része Heves, másik része pedig Borsod vármegye területét képezte, így mindkét intézmény saját akarata érvényesítésére törekedvén, Egert tulajdonképpen két oldalról érte támadás.²¹ Az ideiglenesen birtokolt szabad királyi városi cím elvesztése a püspöki joghatóság és

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ HML Egri Káptalan Mlt. Nagypréposti III. ir. XII-2/d/44. 81.

²⁰ HML Eger város tjkv. V-1/a/1. 380.

²¹ Nagy, 1978: 219–220., továbbá Nemes, 2001: 14–16. – Utóbbi szerző munkájában nem csupán a város jogi helyzetét, hanem modern várostörténeti szempontokat alkalmazva annak funkcionális szerepét középpontba állítva határozza meg a püspöki városok (*civitas episcopalis*) legfontosabb jellemzőit.

a vármegyei befolyás visszaállításán túl annak az előnynek az elvesztését is jelentette, amelynek köszönhetően a város magához vonzotta a letelepedni szándékozó népet. Ezt a körülményt tovább fogja súlyosbítani a *Nagykunság* Német Lovagrendnek történő, 1702. május 27-én becikkelyezett *elzálogosítása*, hiszen utóbbi terület ekképpen kiszakítva a megyei adózás köréből, kedvezőbb alternatívát fog nyújtani a leteleplők számára.²² Ezen összetett körülmény vezetett tehát Eger város népességnövekedésének lelassulásához a 17. század utolsó évtizedében, hogy aztán e tendencia a Rákóczi-szabadság beköszöntével egy szűk évtizedre újra megtörjön.

Eger város 1687-et követő betelepülése a történeti irodalomban a meglehetősen heterogén forrásanyag eltérő értelmezésének köszönhetően korántsem mutat egységes képet. A levéltári iratanyagban fellelhető *házösszeírások*, melyek a vizsgálatok legfőbb támpontjául szolgáltak, mind-mind másféle eljárással készültek: eltért a rögzített ház megjelölése, az adatrögzítés szempontrendszere, stb. Mivel az épp soron következő összeírás elkészítői nem vették figyelembe az előző adatfelvételek eredményeit, egymástól minden esetben különböző koncepcióval találkozhatunk, így számunkra is megnehezül a rendelkezésünkre álló források által tartalmazott adatok kritikai értékelése. Többek közt ez a körülmény indokolja, hogy Eger város népességének 1690-es évekre vonatkozó vizsgálatánál elsősorban a legteljesebbnek tűnő *Edelspacher-féle összeírást*,²³ valamint *Kovács Béla* korábbi *levéltárigazgató összesített adattárát*²⁴ vettem figyelembe, s az ebben foglaltakat az eredeti forrásokkal egyeztetve igyekeztem reális számokat megállapítani.

Eger benépesülésével kapcsolatosan biztosan kijelenthető, hogy a városban maradt 51 török, később újkeresztény családot nem számítva az itt elszállásolt katonák és a velük érkező iparosok, kereskedők, s ezek családtagjai jelentették kezdetben a város lakosságát. A korábbi ingatlanulajdonosok leszármazottairól nem beszélhetünk, hiszen a források alapján a történeti irodalom egybehangzóan állítja, hogy közülük senki sem jelentkezett a visszafoglalást követően.²⁵ Ebből következően az egri házakat kiosztották azon kérvényezők között, akik Fischer Mihály kamarai adminisztrátor Heves vármegyén keresztül kihirdetett felhívásának eleget tettek, mely szerint az Egerben megtelepedni kívánó személyeknek *Domonkos Jakab* ottani

²² *Szederkényi*, 1893: 78–79.

²³ HML EÉGI. XII-3/a/58. Liber 58.

²⁴ *Kovács*, 2006: 57–167.

²⁵ *Breznay*, 1933: 52–53.

harmincadosnál kell jelentkezniük.²⁶ A megtelepedési feltételek között 5 évnyi mentesség szerepelt mindennemű teherviselés alól. A pozsonyi kamarai számadások egyes jegyzékei alapján konstatálható a felhívás sikere, hiszen az itteni telkekhez ajándékként hozzájutó lakosok mellett szép számmal találunk olyanokat is, akik pénzen vásároltak házat.²⁷ Szintén az első érkezők soraiban találjuk az egyház képviselőit, akik közül a káptalan számára a kamarai adminisztráció 1688 márciusában adott át 16 házat azok tartozékaival, valamint szőlőket, réteket és szántóföldi területeket.²⁸ Kétségtelen dolog, hogy ez utóbbi jelenség összefügg a bécsi udvar azon törekvéseivel, melyek a *katolikus lakosság restitúciójára irányultak*: mindezt az 1692-ben tartott házösszeírás is alátámasztja, amely a szerzetesrendek tulajdonában levő ingatlanok emelkedő számáról tanúskodik.²⁹

A város lakosságának társadalmi rétegződésére a kamara által elrendelt és végrehajtatott 1690-es évekbeli összeírásokból következtethetünk, ezek közül is talán a legteljesebb a Georgius Edelspacher-féle conscriptio.³⁰ Ez az összeírás 47 egyházi és 384 világi háztulajdonost sorol fel, leggyakrabban megemlítve azok vallását, illetve foglalkozását is. A 384 világi ingatlantulajdonos között feltűnően magas volt a polgárok aránya (162 fő; 42,2%), míg a nemesi jogállásúak, valamint a tisztek és kamarai tisztviselők csoportjának létszáma azonos nagyságrendeket mutatott (21-21 fő; mindkét esetben 5,5%). A városi lakosok egyéb csoportjai, melybe az Egerben maradt újkeresztények is beletartoztak, 87 főt (21,8%) tettek ki. Ami a nemzetiségi viszonyokat illeti, az összeírtak nagyobbik része magyar származású (52,34%) volt, ezzel szemben a németek 17,8%-kal, a rácok³¹ 15,25%-kal, az újkeresztények pedig 13,02%-kal járultak hozzá a város lakosságszámához, s ezen felül a városlakók 1,3%-ának nem rögzítették a nemzetiségét. Az összeírás fontos tanulságának tekinthetjük, hogy a foglalkozások tekintetében 280 szőlőbirtokost (72,92%) említ, így kétségkívül e tevékenységet nevezhetjük meg Eger lakosságának fő megélhetési forrásaként.

A rendelkezésünkre álló levéltári anyag adatainak tükrében megállapíthatjuk, hogy az 1695. évi Fenessy-egyezmény egyértelmű törést hozott a város demográfiai

²⁶ HML Heves és K.-Szolnok vm. Nemesi Közgy. ir. IV-1/b/8. 1687. 39.

²⁷ Nagy, 1909: 556.

²⁸ HML Egri Káptalan Mlt. Nagypréposti I. ir. XII-2/b/15. N. 3. Div. 1. Fasc. 2. fr. 8.

²⁹ Nagy, 1909: 556.

³⁰ HML EÉGI. XII-3/a/58. Liber 58.

³¹ A források a "rác" kifejezést általánosan a délszláv és a görög népességet egyaránt magában foglaló gyűjtőfogalomként használták.

fejlődésében, s ez egészen a Rákóczi-szabadságharc végéig érvényes marad. Az előbb említett megegyezés évében végrehajtott összeírás³² adatait az 1690-es conscriptioval dinamikus fejlődést állapíthatunk meg, amely különösen a kézművesek számának megháromszorozódásában mutatható ki. A város és a püspök viszonyát rendező szerződés megkötését követően azonban csökkenő lakosságszámot figyelhetünk meg. Ehhez a csökkenéshez természetesen hozzájárult az Egerbe települt jobbágyok egy részének földesuraik általi visszatoloncolása eredeti lakóhelyükre, valamint az újkeresztény lakosság egy részének az 1699. évi karlócai békekötést követő elvándorlása. Ebből következően az 1695-ben lajstromba vett 2495 adóköteles személy helyett az 1700-as conscriptio³³ szerint már csupán 1630 főt találunk a városban. A szabadságharc megpróbáltatásai: úgy az 1704-es, mint az 1710. évi várostrom, továbbá a pestis tovább súlyosbítja e negatív tendenciát, így 1710-ben mindösszesen 820 adóköteles személyt sorol fel a lista³⁴, s a „demográfiai traumát” jelzi, hogy a helyzet még 4 évvel a szabadságharc befejezése után, 1715-ben sem javult számottevően.³⁵

³² HML Eger város ir. V-1/b/1. 62.

³³ HML Eger város ir. V-1/b/3. B. III. 27.

³⁴ HML Eger város ir. V-1/b/3. B. IV. 42.

³⁵ HML Eger város ir. V-1/b/6. B. V. 142.

III./ A szabadságharc kirobbanása és a kuruc megszállás

Az 1697 nyarán kirobbanó hegyaljai parasztfelkelés sikertelensége, mely a társadalom tömegei számára további reményvesztettséggel párosuló nyugtalanságot eredményezett, óhatatlanul magában hordozta a feszültségeket okozó problémák (gazdasági és birtokviszonyok kedvezőtlen átrendeződése, elszegényedés, fegyverforgató népesség perifériára szorulása) újbóli előtörését. Mindez a tiszántúli vármegyékben fellelhető kurucság mozgalmában realizálódott, amelynek kiszélesedésében döntő szerepet játszott, hogy az ország legnagyobb földbirtokosainak egyike, az 1701. évi főúri összeesküvés kiemelkedő alakja, II. Rákóczi Ferenc lengyelországi bujdosásából hazatérve a felkelés élére állt,³⁶ elindítva ezzel a 18. század legjelentősebb függetlenségi küzdelmét a Habsburg kormányzattal szemben.³⁷

Miközben Rákóczi seregével birtokba vette az egész Tiszántúlt, I. Lipót király 1703. június 6-i leiratában értesítette Heves vármegyét, hogy *Montecuccoli* ezredét rendelte ki a felkelők megfékezésére, melyhez a vármegye köteles volt segédcsapatokat küldeni. A közgyűlés rendelete alapján kiállított fegyvereket maga *Telekessy István püspök-főispán* eskette fel a piactéren, annak céljából pedig, hogy a lakosságot megtartsa az uralkodó pártján, elengedte a város 1699 óta halmozódó, kb. 8–9 ezer forintra rúgó adóhátralékát.³⁸ Mindeközben a felkelés egyre inkább elérte a megyeszékhely közvetlen környezetét: augusztus végére a város lakói rendszeres éjjeli őrzárakat szerveztek, *Penz kamarai prefektus* pedig szeptember elején Budára küldött jelentésében említést tesz arról, hogy a kuruc katonaság elzárta a városba vezető utakat. Noha Rákóczinak mintegy 50 ezer holdnyi földbirtoka feküdt a vármegyében, 1703. augusztus 29-én Vetésről kibocsátott felhívása, mely Heves és Külső-Szolnok vármegyék lakosságát szólította fel a kurucok mozgalmához való csatlakozásra,³⁹ eleinte csupán Gyöngyösön és környékén hozott számottevő eredményeket.⁴⁰ Ennek köszönhetően az Eger közelében tartózkodó felkelők első

³⁶ Gebei, 2009: 18–40.

³⁷ A történetírás Rákóczi brezáni kiáltványának megjelenését (1703. május 6.) nevezi meg a szabadságharc kezdő dátumaként.

³⁸ Szederkényi, 1893: 81–84.

³⁹ HML Heves és K.-Szolnok vm. Nemesi Közgy. ir. IV–1/a/12. 5–7.

⁴⁰ Sugár, 1991: 177–179.

felszólításait a megadásra a főispán még könnyedén utasította el, lévén a várban császári csapatok állomásoztak, s egyelőre a kurucok sem próbálkoztak szervezett támadással.

A helyzet azonban Szolnok várának szeptember 21-i elestével gyökeresen megváltozott. A felkelők sikerének hírére a kuruc mozgalom Heves vármegye teljes területén aktivizálódott, élén *Almássy János első alispánnal*.⁴¹ Az alispán személyének köszönhetően immáron a nemesség soraiból is akadtak lelkes támogatói a szabadságharc ügyének, így válhatott a vármegyei megmozdulás általános jellegűvé. Miközben a megyei felkelők Gyöngyösön gyülekeztek, majd október 21-én elvonultak Eger irányába, az egri vár védelmének irányítását *gróf Ferdinand von Zinzendorf* vette át. A város alá megérkező kuruc sereg több levélváltást követően, melyből megismerte Telekessy főispán irányukba mutatott rendíthetetlen elzárkózását,⁴² október 29-én ostromgyűrűbe zárta Egert, s déli irányból megindította az első támadást.⁴³

Telekessy főispán királpárti álláspontjának következetes fenntartása az október 29-i kuruc offenzíva ellenére átmenetileg igazolódni látszott, ugyanis a kb. 2000 felkelő katonai ereje kevésnek bizonyult a város feletti fennhatóság megszerzéséhez. Mivel azonban a lakosság egy része maga jelentette be meghódolási szándékát, a fejedelem *Bercsényi Miklóst* egy kb. 8–9000 főnyi dandár élén Eger alá küldte. Bercsényi elsődleges feladata a megyeszékhely fegyveres erőinek Rákóczi hűségére történő felesketése volt, továbbá Telekessy meggyőzése, hogy a kuruc megszállás ellenére maradjon püspöki székében.⁴⁴

Amint az a fejedelem emlékiratai alapján ismeretes, Rákóczi nem csupán Egernek mint katonai erősségnek szánt fontos szerepet a továbbiakban, hanem az egri püspöknek is. Utóbbi alapvetően két, egy személyes és egy vallási megfontoltságú okra vezethető vissza. A személyes okot tulajdonképpen Rákóczi őszinte tisztelete jelentette Telekessy iránt, aki a fejedelem szerint „*minden püspöki erénnyel, s*

⁴¹ Esze, 1955: 28.

⁴² HML Heves és K.-Szolnok vm. Nemesi Közgy. ir. IV–1/a/12. 9–12.

⁴³ A történeti irodalomban az események kronologikus sorrendjét, valamint körülményeit tekintve egybehangzó állításokat tartalmazó leírásokkal találkozhatunk. Az egyetlen különbséget csupán a felek tevékenységének pozitív vagy negatív „előjellel” történő bemutatása jelenti. Vö. *Sugár*, 1977: 28–29.; *Szántó*, 1963: 265–267.; ill. *Nagy*, 1978: 182–185.

⁴⁴ „*Bercsényi grófot a sereg színe-javával Egerbe küldtem, hogy fogadja a város hűségesküjét – mert a város már előbb elfogadta a megadást...*” Ld. *II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai*: 50.

különösen szent egyszerűséggel és irgalommal megáldott, derék öregember”⁴⁵ volt, s visszaemlékezései szerint jó barátságot ápoltak, noha közelebbi viszonyba csak 1704 tavaszától kerülnek, elsősorban a főispán politikai megfontolásából következően. Mindez annak fényében különösen megalapozottnak tűnik, hogy Telekessy korábban egyértelműen elutasító magatartást tanúsított a kuruc mozgalom irányában: katolikus vallásuként a császártól kapott tisztség birtokában politikai állásfoglalása nyilvánvalónak mondható.

A valóban hangsúlyos mozgatórugónak azonban egyértelműen a történeti irodalom által kevésbé hangsúlyozott vallási megfontoltságot nevezhetjük, hiszen Rákóczi és mozgalma számára létfontosságú volt a katolikus klérus ilyen kiemelkedő személyiségének megnyerése, valamint a szabadságharc ügye mellé állítása: a fejedelem jól tudta, ezzel egyszerre teremthet *legitimációs alapot* mozgalmának a katolikus lakosság szemében, illetve Telekessy átállása esetleg további egyházi személyek pártváltását is magával vonhatja.⁴⁶

Bercsényi 1703. október 30-án érkezett meg Andornaktályára, hogy megkezdje a tárgyalásokat a várost feladni szándékozó lakossággal. Miután a megegyezés létrejött, az Egerben tartózkodó német és rác lakosok behúzódtak a császáriak kezén lévő várba, a magyar ajkú népesség pedig november 4-én megnyitotta a megyeszékhely kapuit a vár ostromára készülő felkelők előtt. Az egri vitézek családjait ingóságaik egy részével a város közelében fekvő, Heves, illetve más részről Borsod vármegyéhez tartozó falvakban szállásolták el, ám mivel ezek a katonák az elkövetkező időszakban a felvidéki hadműveletekben vettek részt, nem tudtak hozzátartozóikra gondot viselni, így azok (falunként kb. 2600 személy) mindennapi életkörülményeit a kevés élelemből fakadó éhínség tovább nehezítette. Az érintett katonák folyamodvánnyal fordultak Rákóczihoz, amelyben a hevesi és hatvani uradalmak konfiskált búzájából kértek egy részt családjuk ellátásához: „...*hogya szeghény el hagyott cselédink éhel megh ne halnának, az hevesi és hatvani confiscált búzákból valamelly provisiót [ti. ellátást] tétetni kegyelmessen méltóztassék.*”⁴⁷ Amint a forrásból kitűnik, a fejedelem igyekezett enyhíteni katonái hozzátartozóinak nehéz helyzetén, így az említett esetben *Szathmáry Jánost* bízta meg

⁴⁵ II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai: 64.

⁴⁶ A Rákóczi parancsát motiváló tényezőket egyedül Sugár István említi. *Sugár*, 1991: 180.

⁴⁷ *Az egri lovas és gyalog seregek folyamodványa*, 1704. február 11. Ld. *Esze*, 1955: 126–127.

3000 köből búza átadásával.⁴⁸ A hasonló eseteknek természetesen se szeri, se száma: a családok élelmiszerellátása a családfő katonáskodása okán súlyos problémák forrása marad Eger város kuruc fennhatósága idején is.⁴⁹ Rákóczi utasításai nyomán a helyzet rendezésére *Usz Ferenc kerületi komisszárius* volt hivatott 1705 tavaszáig, majd lemondását követően a fejedelem e feladat ellátására *Darvas Ferencet* rendelte ki.⁵⁰

A város feladását követően Telekessy püspök Rákóczi törekvéseivel ellentétben nem kívánt Egerben maradni, hanem Budára bocsátását kérte Bercsényitől, amit a generális szóban jóváhagyott. Amikor viszont a püspök indulására került volna sor, Bercsényi elfogatta, s először Füzesabonyban, majd Cserép várában tartotta fogva.⁵¹

Miután a generális a felvidéki hadműveletek irányításának átvétele céljából elvonult a vár alól, az ostrom vezetésével Almássy Jánost megbízva, a városra rendkívül nehéz időszak köszöntött. November 9-én elsőként a kurucok kezdtek módszeres fosztogatásba a városfalon belül, s tették mindeközben a lángok martalékvá a város lakóépületeinek kb. felét, majd a várból november 15-től rendszeresen kitörő német és rác katonák élelemszerzési vállalkozásait kísérő kisebb harcok okoztak további anyagi károkat.⁵²

Az előbbieken ismertetett átmeneti helyzetnek Rákóczi 1704. március 6-i Egerbe érkezése, majd a vár tervszerű ostromának megkezdése vetett véget. Az offenzíva keretében a kurucok a Tokaj várából hozatott ágyúkkal és mozsarakkal⁵³ 1704 márciusától kezdve két hónapon át bombázták a várat, látszólag eredménytelenül.⁵⁴ A valóságban a bombázás hatására súlyos vízhiány⁵⁵ állt be a várban,⁵⁶ s a császári őrség megadása csupán idő kérdése volt, ám erről a kuruc vezetés mit sem tudott, így *gróf Forgách Simon* felkeléshez történő csatlakozásában látták a megoldás kulcsát. Rákóczi elképzelése a vár megvételeire ugyanis az eredménytelennek tűnő offenzíva nyomán megváltozott: *tárgyalások útján kívánta a*

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Vö. *Esze*, 1955: 221–222.

⁵⁰ HML Eger város ir. V-1/b/3. B. IV. 13.

⁵¹ *Szántó*, 1963: 267–270.; ill. *Sugár*, 1991: 180–183.

⁵² Uo.

⁵³ “Egert szándékoztam megtámadni, ágyúkat és mozsarakat hozattam Tokajból...” II. Rákóczi Ferenc *Emlékiratai*: 78.

⁵⁴ Bercsényi Rákóczihoz írt április 14-i levelében elkeseredettségének ironikus módon adott hangot: “...Eger, Eger! Csak nem jó nekünk Eger-észnünk!” *Archívum Rákóczián*, IV. 4.

⁵⁵ Vö. az 1710. évi ostrommal.

⁵⁶ *Sugár*, 1977: 33.

várőrséget rábírní a kapitulációra, s ehhez a volt császári tábornok Forgáchnál alkalmasabb személyt saját bevallása szerint sem találhatott volna.⁵⁷

Az események a fejedelmet igazolták, ugyanis a tárgyalások nyomán 1704. április 17-én megszületett a *Forgách-Zinzendorf-egyezmény*, amely mindkét fél számára kedvező megoldást kínált. A megállapodás értelmében a császári őrség december 17-ig a helyén maradhat, s az ellátásához szükséges élelmiszereket a város piacán beszerezheti, ha azonban a kitűzött határidőig nem érkezik felmentő sereg a császáriak részéről, a várat kötelesek átadni a felkelőknek. A várban található fegyveres erők ekkor szabadon dönthetnek hovatartozásukról, s a császár hűségén maradó katonák sértetlenül elvonulhatnak. A szerződésnek köszönhetően konszolidálódtak az Egerben fennálló viszonyok, így április 24-én Telekessy püspök is visszatérhetett székhelyére, immár a szabadságharc oldalán álló katolikus főpapként – noha saját bevallása szerint leginkább kényszerűségből vállalta fel ezt a szerepet.

Mivel a kérdéses 8 hónapban nem érkezett felmentő sereg Eger alá, a vár őrsége 1705. január 2-án átadta az erősséget a kurucoknak, majd Kál irányában Buda felé vonult.⁵⁸ A felkelők azonban azzal az ürüggyel, hogy az átadás csak az eredetileg kitűzött időpont után 2 héttel történt meg, lefegyverezték az elvonuló őrséget, s a tiszteket Zinzendorffal egyetemben Kassára vitték. A vár tényleges kapitulációját követően *Ráti* (más források szerint Ráthy) *Gergely* lett Eger első parancsnoka.⁵⁹

⁵⁷ *“Forgách gróf személyében olyan tábornokot szereztem, aki [...] tudta, hogyan kell a németekkel bánni. [...] Megbízta hát Forgáchot, kezdjen tárgyalást és bírja rá a parancsnokot a megadásra.”* II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai: 81.

⁵⁸ HML Heves és K.-Szolnok vm. Nemesi Közgy. ir. IV–1/a/12. 64.

⁵⁹ Sugár, 1991: 187–190.

IV./ A kuruc fennhatóság évei Egerben (1705-1710)

A vár január 2-i kiürítését követően maga a fejedelem csak február 28-án vonult be ünnepélyesen a megyeszékhelyre, ahol Telekessy püspök a polgárok és a papság élén fogadta. Június 18-ig tartó több mint 3 hónapos itt tartózkodása során Eger nem csupán a regionális centrum szerepét töltötte be, hanem ahogy a Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes szerzőpáros a források alapján utalt rá, a városban nagyszabású és célratörő szervezői munka bontakozott ki:⁶⁰ Rákóczi szóhasználatával Eger lett „*az ország közepe*”.⁶¹

A város politikai szerepének jelentőségét mi sem bizonyíthatta jobban, mint XIV. Lajos követének, Pierre Puchot-nak⁶² 1705. március 11-i érkezése, majd a francia féllel folytatott tárgyalások, melyek eredményeként XIV. Lajos a későbbiekben 50000 livre-re emeli az általa folyósított segélypénzek összegét. A megbeszélések Köpeczi szerint hatással voltak továbbá a politikai események jövőbeni alakulására, hiszen értelmezése szerint a francia udvar egyértelművé tette Rákóczi számára: a fejedelem szövetségi szerződés megkötésére irányuló törekvései hiábavalóak, mivel jogilag ő maga a Habsburg császár alattvalója, ebben a minőségben pedig nem egyenrangú fél, s ez lehetetlenné teszi a szerződés létrejöttét. Ezen momentumnak eszerint nem elhanyagolható szerepe lesz az ónodi trónfosztásban.⁶³ Noha Köpeczi értelmezése nem nélkülöz minden alapot, gondolatmenetének központi szála, miszerint Rákóczi nem rendelkezik a császártól független, úgymond „tárgyalóképes” tisztséggel megdőlni látszik, hiszen az 1705. évtől kezdve Rákóczi választott fejedelemként áll az ellenőrzése alá vont országrész élén.

A márki pompás fogadtatását megelőzően Egerben bontakozott ki Rákóczi díszes fejedelmi udvartartása, ahol áprilisban a császári udvar követeit, *Széchenyi Pál kalocsai érseket, Viza Jánost*, valamint *Okolicsányi Pált* is fogadja. A küldöttek célja

⁶⁰ Köpeczi-Várkonyi, 1955: 176.

⁶¹ Szántó, 1963: 273.

⁶² Puchot a történeti irodalomban szinte kivétel nélkül Des Alleurs márkiként szerepel. Ennek magyarázata a követ hivatalos címének (*marquis des Alleurs*) tulajdonnévként történő használata. Ld. Köpeczi, 1976: 19–23.

⁶³ Uo.

egy esetleges békeszerződés előkészítése volt,⁶⁴ amit Lipót király május 5-i halála különösen időszerűvé tett, ám *Rákóczi ragaszkodása Erdély függetlenségéhez* eleve kudarcra ítélte ezen törekvéseket.⁶⁵

Eger szabadságharcban betöltött szerepének vizsgálatakor kikerülhetetlen kérdést képez a város fegyverforgató népeinek részvétele a hadműveletekben. Noha a várostörténeti feldolgozások egyikében Szántó Imre „derekas” szerepvállalásról ír, a töredékesen rendelkezésünkre álló források alapján mindezt nem jelenthetjük ki egyértelműen. Amit biztosan tudunk, hogy az egri hajdúság 1705 tavaszán először *Farkas Sándor*, majd a későbbi egri várkapitány, *Perényi Miklós* vezetése alatt vett részt az északnyugat-magyarországi összecsapásokban Nyitra és Szered vidékén.⁶⁶ Pontos, számszerűsített adataink csupán elszórtan akadnak a hadakozók számáról. Telekessy püspök udvari prefektusa feltehetően 1705/06 folyamán azzal a kéréssel fordult a városi tanácshoz, hogy közölje a felkelők zászlaja alatt harcoló egri lakosok számát.

A válaszként küldött irat tételenként sorolja fel a hadakozó népességet: a felvidéki hadmozdulatokban összesen *172 főt* említ, amely mellett ismeretlen számú eltűntet is nyilván tart, a dunántúli seregekben *20 fővel* számol, a vár őrségének létszámaként pedig *274 főt* állapít meg. Külön tételt képeznek azok a városbeliek, akik a harcokban életüket veszítették: az irat e tekintetben *70 személyről* beszél, viszont Telekessy okmányra írt saját kezű feljegyzésében *524 főre* teszi azoknak a számát, akik „*katonáskodnak vagy már nincsenek jelen*”. Bár az előbb említett számok pontossága megkérdőjelezhető, a háborús részvétel és a küzdelmek következtében fennálló áldatlan állapotok nagyságrendjeit jól érzékelteti, hogy 1706-ra Telekessy püspök szerint a városnak nem feltétlenül kell bírót választania, ugyanis a megmaradt kevés számú lakosság ügyeit egy „*város hadnagya*” is képes lehet elintézni.⁶⁷ Utóbbi momentum még azon tény ismeretében is figyelemre méltó, miszerint a város lakosságának lélekszáma folytonosan hullámzó tendenciát mutatott: a hadakozásra elvonuló fegyveresek, illetve a háborús veszteségek csökkentették, míg

⁶⁴ „*A telet és a tavasz első hónapját Egerben töltöttem, béketárgyalásokkal foglalkoztam, az ország igazgatásával, és rendeztem a hadakat, amelyeknek zsoldját megállapítottam.*” *II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai*: 118.

⁶⁵ *Gorové*, 1876: 225–226.; ill. *Nagy*, 1978: 189–190.

⁶⁶ *Archívum Rákóczián*, IV. 455., 485., továbbá *Esze*, 1955: 394.

⁶⁷ HML Eger város tjkv. V-1/a/1. 381.

az érkező iparosok és kereskedők, valamint a Rákóczi itt tartózkodásakor a megyeszékhelyre érkező nemesek átmenetileg gyarapították a lakosságszámot.⁶⁸

Összességében véve a kuruc fennhatóság éveiben az adózó lakosság csökkenését figyelhetjük meg: míg az 1700-as összeírás⁶⁹ 1630 főnyi adózóról tudósít, addig a vár elfoglalását követően, 1710. december 20-án rögzített conscriptio⁷⁰ már csupán ennek felét, 820 főt említ adófizető személyként. Ezen összeírásokkal kapcsolatosan kiemelendő momentum, hogy az utóbb említett 1710. évi lajstrom összeállítása során már a város *negyedenkénti beosztása* érvényesül a korábbi *tizedrendszer* helyett, noha az egységek ekkor még tized néven szerepelnek. A teljes, elnevezésben is megmutatkozó változtatásnak először az 1712. évi conscriptiot⁷¹ vizsgálva lehetünk tanúi.

Rákóczit 1706 februárja és áprilisa között újból Egerben találjuk, ahonnan Kistapolcsány felé továbbindulva rendelkezett a vár állapotának megtartásához szükséges munkaerő kiállításáról. Sem a fejedelem, sem a megyeszékhely lakói nem sejtették még ekkor, hogy *Rabutin császári tábornok* 1706 nyarán Erdélyből kitörve, óriási dúlás közepette Egernek veszi az irányt. Az érkező hírre óriási riadalom támadt, s a helyzet egészen a város kiürítéséig feszült. Mivel a fejedelem tartott a kiemelkedő fontosságú végvár elvesztésétől, a városba vezényeltette a hatvani hajdúkat,⁷² Bercsényi pedig Esze Tamás ezredét küldte a vár védelmére.⁷³ A két fél összecsapása végül elmaradt, mivel Rabutin a seregek egri összpontosítását látva Maklárról Kassa irányába vonult tovább, így a lakosság később visszatérhetett a város falai közé.

A császári seregek elvonulását követően kuruc részről kétségek merültek fel az egri jezsuiták megbízhatóságát illetően: mivel a rend tagjai *III. Pál pápa* bullájának rendelkezéseit követve mindennemű politikai mozgalomtól távol maradtak, így csak idő kérdése volt, hogy következetes semlegességük mikor szüli meg a választ a felkelők részéről. Erre 1706 októberéig kellett várni, amikor is Usz Ferenc, a szövetséget rendek biztosa a szécsényi országgyűlés végzése értelmében csatlakozásra hívta fel a jezsuitákat. Mivel a rend tagjainak álláspontja érdemben nem

⁶⁸ Nagy, 1978: 191.

⁶⁹ HML Eger város ir. V-1/b/3. B. III. 27.

⁷⁰ HML Eger város ir. V-1/b/3. B. IV. 42.

⁷¹ HML Eger város ir. V-1/b/5. B. IV. 129.

⁷² *Archívum Rákóczianum*, I. 444.

⁷³ Szántó, 1963: 276.

változott, 1707. március 11-én vagyoni Usz Ferenc és Faragó János kanonok által összeíratott, maguk pedig száműzve lettek Egerből.⁷⁴

Vallási és ezen keresztül politikai szempontból szintén kényes kérdéssel találkozhatunk, ha megvizsgáljuk Telekessy püspök tevékenységének hatásait a felkelőkhöz történő átállását követően. Kiemelkedő momentumként kezelendő, hogy a püspök – még ha kényszerből is⁷⁵ – az elsők között írta alá az ónodi trónfosztást kimondó határozatot 1707. június 14-én. I. József – ismerve a katolikus klérus egyes tagjainak részvételét a felkelésben – XI. Kelemen pápához fordult, s felhatalmazást kért az esztergomi érsek számára, hogy a „rebellisek” oldalán álló papokat felelősségre vonhassák. A pápa 1709. augusztus 17-i, *Keresztély Ágost primáshoz* intézett brévéjével eleget tett a kérésnek, majd az érsek az utasítás értelmében 1709 őszén Pozsonyba hívatta mindazon vezető egyházi személyeket, akik Rákóczi mellett álltak, hogy tegyenek tanúbizonyságot a császár iránti hűségükről. Telekessy betegségéből kifolyólag nem tudott megjelenni, így december 18-án mind a püspököt, mind az alatta álló kanonokokat és nagyprépostokat elmozdították tisztségükből. Az uralkodó *Csáky Imre váradi püspököt* emelte az egri püspöki székbe. Ettől kezdve Telekessy egyre inkább elzárkózik a felkelés ügyétől, s minden igyekezetével püspöki címének visszaszerzésén munkálkodik.⁷⁶

A vezérlő fejedelem következő egri tartózkodására 1708 májusáig kellett várni. Ekkor seregének legnagyobb részével érkezett, hogy aztán egyhavi táborozás és hadkiegészítést követően⁷⁷ *Trencsén* megvívására induljon. A szerencsétlen kimenetelű csatavesztés (1708. augusztus 3.) mint utóbb kiderült a szabadságharc fordulópontját jelentette, s a már egyébként is több sebből vérző felkelésnek „megadta a kegyelemdőfést”. Az ellentámadásba lendülő császáriak ekkortól kezdve folyamatosan szorítják vissza a kuruc seregetesteket a Tiszántúl irányába. Rákóczi egy héttel a vereséget követően újra egri táborába vonul, hogy tárgyaljon I. Péter orosz cár ideérkező követével, *Jemeljan Ivanovics Ukraincevvel*. Az orosz fél felajánlja ugyan a

⁷⁴ A rend tagjai csak a város császáriak általi megszállását követően, 1710 novemberében térnek vissza Egerbe. Ld. Nagy, 1978: 192., ill. Szederkényi, 1893: 103.

⁷⁵ „Ónodban nagy parancsolat alatt gyűlés hivatván compareálnom [ti. megjelenni] kellett nagy kintelenségemből; meg nem gondolván, hogy arra az átkozott detronizatoria fakadjanak...” Idézi Szántó 1963: 277–278.

⁷⁶ Szántó, 1963: 278–279.; ill. Nagy, 1978: 189.

⁷⁷ II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai: 215.

közvetítést az udvar és a konföderáció között egy esetleges tárgyaláson, ám I. József tiszttában lévén a kuruc vereség elkerülhetetlenségével nem fogadta el az oroszok közbenjárását.⁷⁸

Ezzel párhuzamosan a felkelők által ellenőrzött területek nagysága egyre inkább csökkent, s a kemény tél, a hadellátási zavarok és a pestis egyre kilátástalanabbá tette a lakosság helyzetét mindenütt az országban. Eger tekintetében a hadvezetés kezdetben nyugodt lehetett, hiszen a várat a császáriak kapitulációját követően De Riviére francia hadmérnök utasításai szerint kellően sikerült megerősíteni, továbbá az elhalálozott *Vass Sándor brigadéros helyére* is sikerült alkalmas utódot – *Perényi Miklóst* – kinevezni, aki a vár kapitányaként felelős volt a város védelméért.

A kezdeti időszakban a városban állomásozó katonaság az élelmiszerellátás tekintetében sem szenvedett különösebb hiányt. A legnagyobb problémát az *újoncozás egyre nehezülő előrehaladása* jelentette: ennek orvoslásaként Rákóczi 1709. május 22-én adómentességet biztosított a katonáskodó egriek számára, azonban a fejedelem törekvése korántsem nevezhető sikeresnek. Ennek oka egyrészt a városi lakosság számának nagyfokú megcsappanása, másrészt a védekezésbe szoruló kuruc hadsereg alapvető pénzszükséglete, amely Rákócziék számára egyébként sem tette volna lehetővé az általuk korábban is szedett adók bizonyos részeinek elengedését. Utóbbira bizonyítékkul szolgál a fejedelem hadbiztosának 1710. október 6-i levele Eger városához, melyben Rákóczi embere a megyeszékhely által fizetendő adó lerovását sürgeti.⁷⁹ Fontos kiemelni, hogy ezzel párhuzamosan a katonai helyzet még inkább kedvezőtlenebbé vált a felkelők szempontjából: *Érsekújvár 1710. szeptember 23-i elestével* Nyugat-Magyarország elveszett, a szabadságharc pedig a *Kassa-Eger-Szolnok vonalra* szorult vissza.⁸⁰

⁷⁸ *Váradi Sternberg*, 1959: 233–251.

⁷⁹ HML Eger város ir. V-1/b/3. B. IV. 40.

⁸⁰ *Sugár*, 1991: 192–195.

V./ Eger az uralkodó hűségén – A szabadságharc bukása

A kurucok számára rendkívül nehéz helyzetben Rákóczi különösen nagy bizalmat táplált Eger és Szolnok kitartása iránt: előbbiből „katonavárost” kívánt szervezni, melynek feladatául az északkeleti országrészbe viasszaszorult kurucság védelmét jelölte ki, míg Szolnok vára a tiszai átkelőhelyet volt hivatott biztosítani. A kuruc hadvezetés Egerrel mint potenciálisan megerősített, hosszú ideig kitartani képes várral számolt, ám erre annak fényében kevés oka volt, hogy a trencsényi csatavesztést követően Felső-Magyarországra rendelt hadakat és ezek élelmiszerkészleteit rendszeresen Egerből töltötték fel,⁸¹ így a városban maradó fegyveres erő korántsem volt akkora jelentőségű, mint azt Rákócziék elgondolták.⁸²

A város helyzete 1710 októberére egyre szorongatottabbá vált, hiszen *Wallis gróf* német csapatai Hatvan felől elárasztották Heves vármegyét, ennek következményeként pedig a rendek *október 10-i* gyöngyösi közgyűlésük döntésének értelmében behódoltak a császárnak, és megfizették a kivetett hadisarcot. Eger sorsa Szolnok október 17-i elestével pecsételődött meg végleg, hiszen ettől kezdve a megyeszékhely felmentése stratégiaileg nem volt többé kivitelezhető. Szolnoki sikerét követően *Cusani őrgróf* csapatai élén Eger felé vonult, s csatlakozott a várost addigra körülvevő Pálffy-féle seregekhez. Ahogy arról a vármegyei feljegyzések is tájékoztatnak, a benn lévő védősereg a Telekessy által irányított polgársággal egyetemben, látva a túlerőt azonnal meghódolt a császáriaknak, így a továbbiakban csupán a vár maradt a felkelők kezén.

Cusani tisztaban volt azzal, hogy a várvédők kuruc részről semminemű segítségre nem számíthatnak, ezért ostrom helyett diplomatikusabb megoldást keresett: igyekezett levelek útján meggyőzni a várvédőket a kapituláció szükségességéről és elkerülhetetlenségéről. Perényi következetes elképzeléseit mi sem

⁸¹ A kuruc katonaság részére elkülönített egri élelmiszerkészletek feltöltése rendszerint a város, illetve a környező települések lakosságának így is szegényes mennyiségű terményeiből és javaiból történt. E tényezőt a nagy gyakorisággal jelentkező egyéb rekvirálások csak súlyosbították. Az Eger várossal kapcsolatos iratanyagban több helyütt is találkozhatunk olyan kérelmekkel és folyamodványokkal, melyeket a városi tanács intézett valamely kuruc katonai előjáróhoz, az addig rekvirált javak anyagi megtérítése ügyében. Ismerve a konföderáció államának anyagi lehetőségeit a szabadságharc végén valószínűsíthető, hogy e kérvények eredménytelenek maradtak. A problémakörre vonatkozóan ld. pl. HML Eger város ir. V-1/b/3. B. IV. 37.

⁸² Vö. *Szántó*, 1963: 282–286.

jelzi jobban, mint hogy a leveleket felbontatlanul hagyván válaszra sem méltatta ellenfelét. Ezekben a napokban – nem függetlenül a várparancsnok magatartásától – *Réthey Ferenc alparancsnokkal* és *Csala Sándor hadbiztossal* az élen megjelenik Perényi ún. *belső ellenzéke*, amely ettől kezdve folyamatosan a parancsnokkal szemben állva próbálja aláásni a vár maradék védelmi pozícióit. Az ellenzék célja nem más volt, mint egy Forgách-Zinzendorf-szerződéshez hasonló megállapodás tető alá hozása – s ezzel a vár feladása. Maga az elképzelés is jól jellemzi Réthey és emberei realitásérzékét: az adott viszonyok között esélyük sem volt ilyen szerződést kieszközölni, mivel a császáriak tökéletesen tisztában voltak jóval előnyösebb helyzetükkel, ilyen módon pedig *a felkelők nem voltak tárgyalási pozícióban*. Az előbbiek ismeretében csodálatra méltó az a kitartás, amivel a várkapitány ellenáll a „kettős ellenfélnek”: még több embere árulása⁸³ ellenére sem hajlandó Cusani kezére adni a várat, így az ostrom megindítása csupán idő kérdése volt. Október 25-én az offenzíva egy három napon át tartó folyamatos bombázással kezdődött meg.

Az ostromot Cusani nem tudta végigvinni, ugyanis november 6-án serege zömével Pest felé kellett vonulnia, így az irányítást a továbbiakban gróf Franciscus Wallis ezredes vette át. Eközben *gróf Pálffy János*, a magyarországi császári hadak főparancsnoka Pestre érkezvén Perényit levélben szólította fel a gondjaira bízott erősség haladéktalan átadására, mivel *„legkisebb reménysége sem lehet kegyelmednek, – írja Pálffy – hogy valami succursusa [ti. segítsége] jöhetne.”*⁸⁴ Tekintettel az egri várparancsnok következetes ragaszkodására álláspontjához, a kuruc vezetés félretette a diplomatikus megegyezést középpontba állító törekvéseket, s az ostrom folytatását tűzte napirendre. A felkészülést követően 1710. november 22-én megindult a kimenetelében döntőnek bizonyuló császári offenzíva Eger várának elfoglalására.

A császári csapatok az ostrom során a kurucok által 1704-ben alkalmazott taktikát követték: heves bombázással tettek kísérletet a védelem megtörésére. Noha a falakban számottevő kár nem esett, a vár vízellátása megszűnván⁸⁵ *súlyos vízhiány* állt be. Az adott viszonyok között megoldhatatlan probléma⁸⁶ a Réthey-féle ellenzék

⁸³ Czobor, 1929: 468–469.

⁸⁴ Czobor, 1929: 471–472.

⁸⁵ Vö. az 1704. évi ostrommal.

⁸⁶ Noha Rákóczi tisztában volt a ténnyel, miszerint a vár 1704. évi kapitulációjában is kiemelkedő szerepet játszott a bombázások nyomán beálló vízhiány, a Perényi jelentésében foglaltakat nem volt

folyamatos nyomásgyakorlásával, valamint egy kuruc felmentő sereg érkezésének esélytelensége a vár védelmének teljes demoralizációját okozta, s végül Perényi kénytelen volt a *kapituláció* mellett dönteni (1710. november 29.).⁸⁷

A várparancsnok szerepével kapcsolatosan a történeti irodalomban nagyrészt konszenzus uralkodik: fejedelméhez hű, álláspontját következetesen képviselő vezetőnek írják le, aki a rábízott erősséget csupán a legkilátástalanabb helyzetben adja fel. Nem ilyen egyértelmű Perényi belső ellenzékének, különösen Réthey Ferenc alparancsnok megítélése: az eddig megjelent munkák többségében egyértelműen negatív szerepben tüntetik fel, noha a császáriakkal megegyezést kereső álláspontja semmivel sem nevezhető kevésbé igazoltnak – elég csak a kuruc segítségnyújtás lehetetlenségére és az ostromló hadak túlerejére gondolnunk. Érdekes módon a történetírásban mégsem a kapitulációban szerepet játszó belső ellenzék, hanem a városbeli kanonokokat és persze Telekessy püspököt éri a legtöbb bírálat, mivel Rákóczi egyik feljegyzésére alapozva általánossá vált az a nézet, miszerint „*az odamenekült kanonokok megvesztegették az alparancsnokot és az odavaló tiszteket, és megadásra kényszerítették báró Perényi brigadérost*”,⁸⁸ a püspöknek pedig az ostromló hadak előtti azonnali főhajtasát róják fel.⁸⁹ Előbbi esetben, amint arra dr. Czobor Alfréd is utal,⁹⁰ Rákóczi téves értesülései vezettek helytelen feltételezésekhez, utóbbi esetben pedig bár egyértelmű Telekessy feltétel nélküli meghódolása, mégsem teljesen jogos a kritika. Noha személyes vallomásaiban indokként a lakosság érdekének szem előtt tartása csupán szubjektív jellegű és elfogult kijelentésnek tűnhet, a püspök korábbi években tanúsított magatartása igazolni látszik e szavakat.

A kapitulációs szerződés előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos tárgyalások lefolytatását Perényi belső ellenzéke vállalta magára, a várparancsnok viszont ragaszkodott hozzá, hogy a mellette végig kitartó *Gebhard Lőrinc* is a

hajlandó elfogadni, sőt, a várparancsnok szavait érthetetlen okokból egyenesen kifogásnak minősítette. Ld. Czobor, 1929: 475–476.

⁸⁷ Sugár, 1991: 201–205; ill. Czobor, 1929: 472–476.

⁸⁸ II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai: 249.

⁸⁹ Szántó, 1962:337–345.

⁹⁰ Czobor érvelése szerint a kanonokok vesztegetési kísérleteire semmilyen egyéb forrás nem utal, így Perényi Rákóczinak tett írásbeli jelentése sem, amely az 1710. évi egri események talán legrészletesebb összefoglalója. Nem elhanyagolandó az a tény sem, hogy a várkapitány kuruc lévén indokolt esetben nyilván említést tett volna az egyháziak demoralizációt okozó tevékenységéről, mint ahogy a Réthey-féle ellenzék törekvéseiről is számot adott. Vö. Czobor, 1929: 481–484., ill. Perényi jelentését közli Czobor, 1929: 483–489.

delegáció tagja legyen. Mint utóbb kiderült, Rétheyék törekvései egy kedvező feltételekkel biztosított kapitulációra minden realitást nélkülöztek. Bár Wallis gróf az amnesztia lehetőségét nem vetette el, a várból kivonuló felkelőknek kemény feltételeket szabott:⁹¹ a védők csupán kézi fegyvereiket, valamint ingó vagyonukat vihették magukkal, minden egyéb javaikat az udvari kamara fennhatósága alá helyezték, az egyes személyeket ért esetleges anyagi károk megtérítéséről pedig szó sem esett, eshetett.⁹² Fontos kiemelni, hogy a kapituláció ezen pontjai lényegi hasonlóságot mutatnak érsekújvári megfelelőjükkel. A vár szerződés értelmében történő kiürítését 1710. december 7–8-ára tehetjük. A védők legnagyobb része császári hűségre tért, Perényi brigadéros viszont tartva magát korábbi álláspontjához 100 emberével Rákóczihoz indult, hogy informálja a fejedelmet az Egerben történekről.

A vár kapitulációjával a kuruc mozgalom lényegében teljesen eltűnt Heves vármegyéből, s a Tiszántúlon is meg voltak számlálva napjai. A püspökét, s ennek révén főispánját visszanyert vármegyében⁹³ már folytak a károk helyreállításai, mikor 1711. május 1-én a *majtényi fegyverletétellel*, majd a *szatmári békekötéssel* lezárult a közel egy évtizedet felölelő háborús periódus. Eger lakossága⁹⁴ mintegy egyharmadára fogyatkozva, rendkívül nehéz helyzetben lépett a helyreállítás és a megújulás útjára.

⁹¹ A kapitulációs pontokat részletesen közli Czobor, 1929: 489–496.

⁹² Czobor, 1929: 477–478.

⁹³ I. József 1711. március 6-án kelt kegyelmi diplomája Telekessy Istvánt visszahelyezte az egri püspöki méltóságba. *Szántó*, 1963: 293–294.

⁹⁴ A város lakosságszámára vonatkozó adatokat ld. dolgozatom „Történeti alapvetés – Eger város viszonyai (1687-1704)” c. fejezetében.

VI./ Összegzés – A továbblépés lehetséges irányai

Ahogy az az dolgozatomban bevezetésében is említettem, a Rákóczi-szabadságharc egeri vonatkozásainak vizsgálata, mint várostörténeti perspektíva jóval túlmutat a kutatás témájaként megjelölt tudományterületi és kronológiai kereteken. Épp ezért nem nevezhetjük hagyományos értelemben vett várostörténeti elemzésnek, illetve ha már e jelzővel illetjük, érdekesebb a társadalomtörténet szempontjait is érvényesítő várostörténeti munkáról beszélnünk, amelynek elsőrendű célkitűzése a korszakkal foglalkozó várostörténeti irodalom vitatott kérdéseinek a lehetőségek szerinti legteljesebb tisztázása, valamint az ilyen jellegű történeti munkák nagy részében uralkodó eseménytörténeti szempontrendszer meghaladása társadalomtörténeti aspektusok beillesztésével, illetve egy olyan alap megteremtése, amely egyrészt alternatívájaként szolgálhat a korábbi műveknek, másrészt amelyre további, elsősorban „mélyfúrásokra” vállalkozó vizsgálatokat lehet építeni.

Ilyen jellegű továbblépési lehetőségnek gondolom Eger szabadságharcot megelőző történetével kapcsolatban az 1690-es évek házősszeírásainak elemzésén alapuló, s ezen túlmenően a modern társadalomtörténet, valamint a történeti földrajz szempontrendszerét alkalmazó összegzés elkészítését, amely a város térszerkezetének változásai mellett már az adózók egymással szemben fennálló kapcsolatrendszerét, illetve ennek szabályszerűségeit igyekszik meghatározni, nagy hangsúlyt szentelve a városi társadalom letelepedési szokásainak, továbbá a társadalmi interakciók elemzésének. A forrásadottságok figyelembe vételével mindez alkalmazható a 18. század eleji Eger jellemzőinek megállapítására is, hiszen az 1700-as évek elejéről több, részletesen nem kutatott összeírással rendelkezünk, s ezeken keresztül a vizsgálódások végeztével képesek lehetünk megvonni a szabadságharc veszteségeinek mérlegét, amely a lakosság szám drasztikus csökkenésének megállapításán túl érintheti a lakosság nemzetiségi összetételének kérdését, a város térszerkezetének lehetséges átalakulását, az adózók számának későbbi alakulását, a megyeszékhely konfliktust követő újbóli benépesülését és így tovább.

A rendelkezésünkre álló források jellegével kapcsolatos kutatásokat követően egyértelműen megállapítható, hogy a további vizsgálatok általam felsorolt lehetséges

irányai a már meglévő, s önmagában is komplex történeti kép olyan fokú árnyalására teremthetnek lehetőséget, melyek a hangsúlyeltolódásokból kifolyólag esetleg újabb kérdéseket vetnek fel, melyek megválaszolása egy eddigitől merőben eltérő szempontrendszer alkalmazását kívánja meg tőlünk.

Felhasznált irodalom

I. Szakkönyvek, tanulmányok:

- BERTHA JÓZSEF: *Eger piackörzete a XVIII. század első felében*. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 7. Eger, 2001.
- BREZNAY IMRE: *Eger a XVIII. században*. I. köt. Eger, 1933.
- CZOBOR ALFRÉD: *Új adatok Eger várának 1710-i történetéhez*. Hadtörténelmi Közlemények, 1929. 464–496 p.
- ESZE TAMÁS: *Kuruc vitézek folyamodványai (1703–1711)* Budapest, 1955.
- GEBEI SÁNDOR: *A Rákóczi-szabadságharc (1703–1711)*. Magyarország története XI. Budapest 2009.
- GOTTÁJI GOROVÉ LÁSZLÓ: *Eger városának történetei*. Budapest 1828. [utánnymomat: Eger, 1876.]
- KOVÁCS BÉLA: *Agria Recuperata. A töröktől visszafoglalt Eger újjáépítésének első évei*. Eger, 2006.
- KÖPECZI BÉLA: *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi és az író*. Magvető Kiadó, Budapest 1976.
- KÖPECZI BÉLA – R. VÁRKONYI ÁGNES: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 1955.
- NAGY BÉNI: *Heves vármegye története. A honfoglalástól 1815-ig*. In: BOROVSKY SAMU (SZERK.): *Heves vármegye*. Magyarország vármegyéi és városai 9. Budapest, 1909.
- NAGY JÓZSEF: *Eger története*. Budapest 1978.
- NEMES LAJOS: *Eger város önkormányzata, 1687–1848*. Tanulmányok Heves megye történetéből 16. Heves Megyei Levéltár, Eger, 2001.
- PÁLFFY GÉZA: *Magyarország két világbirodalom határán. Romlás és megújulás: a kétarcú 17. század (1606-1711)*. In: ROMSICS IGNÁC (FŐSZERK.): *Magyarország története*. Akadémiai, Budapest 2010.
- II. RÁKÓCZI FERENC: *Emlékiratai. A magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig*. [ford. Vas István] Osiris, Budapest 2004.
- SOÓS IMRE: *Eger története (1526–1854)*. In: VOIT PÁL (SZERK.): *Heves megye műemlékei II*. Budapest 1972.
- SUGÁR ISTVÁN: *Az egri vár históriája*. Zrínyi Kiadó, Budapest 1991.

- SUGÁR ISTVÁN: *Az egri vár ostromai a Rákóczi-szabadságharc alatt*. Az Egri Vár Híradója, 1977/13–14. 20–41 p.
- SZÁNTÓ IMRE: *Telekesy István püspök szerepe az egri vár 1710. évi feladásában*. Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, VIII. Eger 1962.
- SZÁNTÓ IMRE: *Eger a Rákóczi-szabadságharc korában*. Egri Múzeum Évkönyve I. Eger 1963.
- SZEDERKÉNYI NÁNDOR: *Heves vármegye története, IV*. Eger 1893.
- THALY KÁLMÁN (SZERK.): *Archivum Rákóczianum, I. és IV*. Budapest 1875.
- VÁRADI STERNBERG JÁNOS: *Ukrainev, Péter cár követe Magyarországon 1708-ban*. Századok, 1959/2–4. 233–252 p.

II. Levéltári források:

- HML EÉGLt. XII-3/a/7.
- HML EÉGLt. XII-3/a/58. Liber 58.
- HML Eger város ir. V-1/b/1. 62.
- HML Eger város ir. V-1/b/3. B. III. 27.
- HML Eger város ir. V-1/b/3. B. IV. 13., 37., 40., 42., 129.
- HML Eger város ir. V-1/b/6. B. V. 142.
- HML Eger város ir. V-1/d/2. 13.
- HML Eger város úrbéri és felszabadulási pere V-5/1.
- HML Eger város tjkv. V-1/a/1. 380., 381.
- HML Egri Káptalan Mlt. Nagyréposti I. ir. XII-2/b/15. N. 3. Div. 1. Fasc. 2. fr. 7., 8., 11.
- HML Egri Káptalan Mlt. Nagyréposti III. ir. XII-2/d/44. 81.
- HML Heves és K.-Szolnok vm. Nemesei Közgy. ir. IV-1/a/12. 5–7., 9–12., 64.
- HML Heves és K.-Szolnok vm. Nemesei Közgy. ir. IV-1/b/8. 1687. 39.